

זוטות והערות

זהוים חדשים של שמות מקומות בארץ-ישראל

א' נחנה - צלחנה

האגודה מספרת על אדריאנוס קיסר רומי, שבא לפני רבי יהושע בן חנינה, ושאל ממו פלפלים: أيיתי פלפלין מנחנה? (1). ש. קלילין אומר: נחנה — מקום בגיל העליון, הרים בלבתי ירושה (2). לעתה מקום זה יוציא בשיכוב שמו העתיק, והוא נמצא מעבר לבנולה הצפוני של הארץ — הרים — מזרחה מחניתה; הלא הוא הכהר העברי צלחנה (صلחן), והוא שיבוש כל של נחנה (נחנה — נחנה — צלחנה). הכהר בגין על חבות של בניינים, שבריו עמודים ובורות חזובים בסלע, המעידים על יישוב קדום מימי שלטונו הרומים בארץ.

ב' גובלנה - ג'לבינה

בתלמוד נזכר מקום בשם גובלנה או גולנה (האותיות ב', ו' מתחולפות לספרדים בשם מוקומות: השווה מכביר — מכור, ינית — יוונית, חוריה — חבירה וכו'). מסופר כי רב ירמיה אז לגולנה... (3) כנראה גובלנה זו היא מקום חרבות הנקראות היום בערבית ג'לבינה. הן נמצאות בקצה הגלן, בקרבת ים חולה ונשר בגין יעקב על הירדן, ומסומנות גם בῆמה של שומבר.

ג' בירוי - בירואה - בירואני

בתלמוד נזכרים שני מקומות בשם ביריא ובירוי. סוברים שם שמות ליישוב אחד (4), אולי נראה שהם שני יישובים נפרדים: ביריא הוא הכהר הערבי ביריה הסמוך לצפת, בירוי היא בירואה, בצד הכביש צפת — עכו. השם בירואה, לפי צורתו במיניו, נזכר לראשונה בספרונה של תיריד פרטיש', שעבר בה בשנת 1046. הוא מספר על שני קברים של עיס (ישו) ושמוען שהיו בה (5). אולי היה בירואה זו יישוב יהודי בסוטה ימי-הביבניים, כמו בקרים שבביבותה: פקיעין, ג'ולין, פדריסיך (זיב), ספרעם; ואולי הם בערך הסמוכה לה, שכן בתערודה אחת של הגוניה נזכר שם המשפה אלעבלאנוי. אמנים שמה של בירואה לא נזכר בספרות הרבענית. אולי במקורה נשאר זכר המקום בשם משפה יהודית בירואני, היינו תושב בירואה. אחד מבני המשפה הואת היה ניסים בירואני, הנזכר בשאלת נשאלת מהרב אישיה פינטו (הר"ף) בראשית המאה היז'. הרבה הוא התישב בצפת בשנת שפ"ה - 1625 (6).

ד' בית אלמא - אלמאיה

בחורף ח'ת'ה-1935 — חשפו מי הנשים ממערב לשכם, בצד הדרך לטולכרכם, שני שברי אבן ועליהם כתובות שומרניות — עשר הדורות בנוסחת השומרונים. האבניties מוגנות בቤת-הנכחות הממשלתי בירושלים.

(1) ר' קוה"ר ב' ח'.

(2) ר' ספר היישוב א', ע' 110.

(3) ר' ירוש' פ"ז ב': שם מגיל ג'.

(4) ר' ספר היישוב א', ע' 11.

(5) ר' נזכר ח'צורה, ספר גאנאות.

(6) ספרו נברה מכתף, ט' נ"ה.

שתי האבניים נמצאו בצד מעין הנקרה בערבית עין בית-אלמא, במרחק ק' מ אחד משכם באפק וארדי א-תַּפְאָחָה, מר י. בז-צְבֵי שפרט לראשונה את גוסס הכתובות על האבניים סופר שהן כתפי משקוף מאותו בית-כנסת, כנסת-יםיה בשכם, הנזכר בספרות השומרונית.⁽⁷⁾

כגראה שיבשו העربים בכוננות לעז את השם השומרוני הקדום לבית אל-מא, שפירשו בית-הימים היינו בית-כסא, תרופה רגילה מאד היה. שבני עם אחד שנים, מתוך שנאה ובזיהון, שמות מקומות של עם אחר לזרה מעליבה. חופה זו היהת ידועה בארץ מדורות קדומות. בתלמוד מסופר על מקומות של עז עכוודה-זרה: שקורין אותו פנ' מלך קורין אותו פנ' לב. עיר כוס – עין-קוץ, גדי-אנגליא... מקודם היו קורין אותו בית-אל ומכשוו קורין אותו בית-און.⁽⁸⁾ העربים הנזררים קוראים לcker ישו אל-קיאמה, היינו התchipה, והמוסלמים שבו לזרה אל-קמאמה – גול הזבל.

נדמה לי שום השם בית אל-מא הוא תואזה של שניוי כוה. כנראה המוקם נקרא מיה, או מאיה, היינו מהא. האגדה מספרת על נידחת מהא שומרונים משכם שהקימו לעצםם בקרבתה מקום יישוב. אך מקרה זה אפשר למצאו באגדה השומרונית המשולבת בספר יהושע של השומרונים. בו מובאים ספריים על נידחת משפחות שומרונים משכם אל סביבותיה, ולפי מספרם של הנודדים מכארת האגדה גם את מקורת של שני שמות מקומות בסביבה זו. מסופר: ומשם (מכפרי השמרונים) יצאו מאה אנשים מחוכמים בΖאוביהם והם עזרו לרעה ועמדו לפعلם. על ראש הדר הברכה (גריזיט) פונגהה על כן נקרא המקום קרווא אל מאיה – המאה. ויחלו לבנות שם בתים ולזבח לאילילים ואחר כך נטעו שם מיראת חרוו בני ישראל וילכו מצד הר הברכה יימה ואלהיהם נתחברו כאשר נטעו שם האנשיים ההולכים בעקביהם. וישבו שם על ראש ההדר אשר שראו על שם מספר המונם אל מאית-י – המאה. ולא הארכו ישיבתם ונטעו שם כי עצמו ונגדלו במספרם כענפי העצים וקראו המונים אשר הלכו שם פרעת א'. לפיו האגדה השומרונית פירוש השם פרעתא, כפר הידוע גם בימינו, הוא מהמליה הערבית פרעה, היינו ענף, כי תושביו השומרונים רבים כענפי העצים. למעשה השם פרעתא הוא שיבוש השם המקראי פרעתון.⁽¹⁰⁾

זאב וילנאי

(7) ר' ידיעות ג', חרצת'ה, חוברת א'.

(8) ר' ירוש' שבת ט', א' ; ע"ז ג', ח'.

(9) ר' ספר יהושע של השומרונים, בערבית, פרק פ"א הוואת ג'ינבול, 1848 : תרגום עברית: ר. קירבה חיים, ברמי שומרן תרי"א, ע' 78.

(10) ר' שומ', יב, ס"ז; חשמונ' א', א', ג'.

אקסניה ליד מקומות קדושים

במאמרו: הערות לדוח על החפירות בכית-שעריהם⁽¹⁾ מציין ייבין בדברו על חכנית בניין בית-הכנסת בכית-שעריהם כי: סמיכת בתימלון לאורחים אצל בית-כנסת מקורה במנגה קדום מאד, והוא מסתמך על מקומות שונים במקרה, המאשרים הנהה זאת.⁽²⁾ יש להעיר כי

(1) ר' ידיעות י', ע' 22.

(2) ר' שם, שם.